Pratarmė

Saugumo naratyvai mums tampa aktualūs tiek geopolitiniame kontekste, tiek ir kasdienybėje, kurios įvykius, pasak rašytojos Olgos Tokarczuk, apibrėžiame subjektyvių reikšmių sampynomis. Šios sampynos virsta idėjų, sąvokų ir pasakojimų audiniu, o jį „galima laikyti viena iš stichijų tokia kaip oras, žemė, ugnis ir vanduo, – lemiančių mūsų fizinę būtį ir suformuojančių mus kaip organizmus.“[1] 121-ajame *Acta Academiae Artium Vilnensis* leidinyje menotyrininkai, istorikai, filosofai ir menininkai permąsto tradicines ir naujas (ne)saugaus pasaulio ribas, istorinių ir nūdienos distopinių akligatvių perspektyvas. Gyvendami dabartyje pajuntame, kad ne tik ankstesnių amžių, bet ir XXI a. visuomenės patiria vaizduotės krizę, o ateitis tampa nebeaiški. Tarkime, geopolitiniu požiūriu konkrečios žemės ir oro ribos neretai nusitrina, mat savo piliečius, taip pat politinius žemėlapius ir fizines teritorijas saugančios valstybės samprata gali suirti dėl pačių įvairiausių priežasčių. Tradiciniai saugaus gyvenimo kontūrai šiandien gali būti kvestionuojami tiek tarptautinės politikos, tiek ir biopolitikos požiūriu. Naujos grėsmės verčia perkonfigūruoti juntamas kūniškumo ribas, ypač kai susiduriame su oro erdvės ir valstybių sienų nepaisančiais žmogiškaisiais veikėjais ar mikroorganizmais, demografinių krizių ir migracijos pasekmėmis. Uždegimas ir užkratas gali apimti ne vien biologinius kūnus ar skaitmenines sistemas, bet ir visą Žemę, kuri išsiugdo savo imuninį atsaką. Net ir jaukūs ar bent jau saugūs namai kažkuriuo metu gali tapti svetimomis erdvėmis.

Šio leidinio tekstuose analizuojami teritorijų draskymas, sklypų dalybos ir laisvosios ekonominės zonos, iš dangaus ir oro ateinantys pavojai, atmosferos užterštumas, senovės medicinos rūpesčiai bei sąmokslo teorijų paribiai. Antai Martynas Jakulis aptaria XVIII a. antros pusės Vilniaus taršos ir sanitarijos klausimus, nagrinėdamas žmonėms kadaise nerimą keldavusią užkrėsto ir sveikatai žalingo oro problemą. Nematoma ir tik miglotai įsivaizduota substancija, kuri sklido nuo atliekų, ligonių ir mirusiųjų kūnų, gąsdino, nes sukeldavo baisias ligas. Tyrinėdama menininkės Aurelijos Maknytės įsižeminimo praktikas, Audronė Žukauskaitė ieško sprendimo, kaip išgyventi nesaugumo būseną greitai keičiantis klimatui, kai įprastą aplinką

1 Olga Tokarczuk, „Ognozija“, in *Jautrusis pasakotojas* (Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2020), 20.

ardo nenuspėjami reiškiniai. Siūloma žemę suvokti ne kaip žmogaus valdomą teritoriją, bet kaip buveinę, kurioje simbiotiškai koegzistuoja įvairios būtybės ir technologiniai hibridai.

Skaidra Trilupaitytė aptaria (ne)saugius dangaus reiškinius per regėjimų ir šiuolaikybės technologijų prizmę. Iki galo nepažinaus dangaus temą, kuri kultūrinėje vaizduotėje visais amžiais siejosi su tikėjimo ir racionaliojo mąstymo sąveika, čia papildo kelių moderniosios ir šiuolaikinės Lietuvos dailės kūrinių analizė. Danguje augančio atominio grybo vaizdą dažnai pasitelkia ir kartoja kinematografininkai. Nagrinėdamas Isao Hashimoto filmą *1945–1998* (2003), Bruce'o Connerio *Kryžkeles* (1976) ir Davido Lyncho serialo *Tvin Pyksas* 3 sezono 8 seriją *Turi ugnies?* (2017), Narius Kairys kelia klausimą, ką žiūrovai nori išvysti: ar be kino neįsivaizduojamą pasaulio pabaigą, ar žiauraus grožio estetiką, ar kolektyvinę haliucinaciją?

Agnė Narušytė vėl nukreipia žvilgsnį į žemę kaip geopolitinių procesų nuolat performuojamą ir dėl to nesaugią teritoriją. Analizuodama Eglės Vertelkaitės projektą *Briedžių sala* (2023), ji apmąsto peizažo, žemėlapio, vietovardžių, mitų ir fotografijos vaidmenį saugant sovietų valdžios prievarta naikintą tapatybę, atmintį ir ryšį su žeme. Šios problemos tarsi išsisprendžia Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, tačiau kintanti socialinė ir ekonominė santvarka, blogėjanti kriminogeninė situacija vėl kelia nesaugumo jausmą. Tirdamas tai reflektuojančius Eglės Rakauskaitės, Arturo Valiaugos ir Mindaugo Navako kūrinius, Tautvydas Petrauskas išryškina namų sampratos pokytį – jei vėlyvuoju sovietmečiu tai buvo nuo svetimų akių apsaugota laisvos kūrybos erdvė, tai devyniasdešimtiniais aktualesnis tampa buityje besiskleidžiantis laikas, namų kaip uždaros ir kitam atviros fizinės erdvės patirtis.

Ievos Butkutės ir Adomo Žudžio meninių tyrimų pristatymai iš skirtingų meninės vaizduotės ir teorinių prieigų perspektyvų atskleidžia ekonomiškai vis dar naudingos globalios kasybos ribas ir nenuspėjamas patikrintos informacijos bei dezinformacijos sąveikas. Pirmuoju atveju pasitelkiamas dangų netrukus pasieksiančių dirbtinių žmonių supiltų cheminių atliekų sąvartos vaizdinys (Butkutė), antruoju – sąmokslo teorijomis apipinti pasakojimai apie šiuolaikinių orlaivių katastrofas (Žudys).

Numerį papildo Skaidros Trilupaitytės recenzija apie Natalijos Arlauskaitės sudarytą leidinį *Vizualumo sąsiuviniai. Karas* (Vilnius: Lapas, 2025). Ši knyga atrodo itin savalaikė – kai internetinės žiniasklaidos kanaluose ir socialiniuose tinkluose plintantys vaizdai bei naujienos iš karštųjų Žemės taškų srūva į mus nesustojamai, solidus popierinis leidinys, supažindinantis su svariais ankstesnio laikotarpio užsienio teoretikų tekstais, padeda iš naujo pergalvoti reiškinį, kurį vadiname objektyvia informacija.

Sudarytojos Agnė Narušytė ir Skaidra Trilupaitytė

Foreword

Security narratives are relevant to us both in geopolitical contexts and in everyday life, whose events, according to the writer Olga Tokarczuk, are shaped by networks of subjective meanings. These networks form a fabric of ideas, concepts, and stories that may be considered one of the elements—alongside air, earth, fire, and water—that determine our physical existence and shape us as living beings. In the 121st volume of *Acta Academiae Artium Vilnensis*, art historians, critics, philosophers, and artists reconsider both the traditional and the emerging boundaries of a world marked by (in)security, as well as historical and contemporary dystopian impasses. Living in the present, we sense that not only the societies of previous centuries but also those of the twenty-first century are experiencing a crisis of imagination, one in which the future no longer appears clear or predictable. From a geopolitical perspective, for example, the seemingly concrete boundaries of land and air are often unstable. The notion of a state capable of protecting its citizens, together with political maps and territorial borders, can collapse for a variety of reasons. Today, the traditional contours of a secure life are challenged not only by international politics but also by biopolitical realities. New threats compel us to reconsider the perceived boundaries of corporeality, particularly when confronted with human actors or microorganisms that disregard national borders and airspace, as well as with the consequences of demographic crises and migration. Inflammation and contagion can affect not only biological bodies or digital systems but also the Earth itself, which appears to develop its own forms of immune response. Even homes that once seemed comfortable or at least safe may suddenly become unfamiliar and alien spaces.

The contributions gathered in this volume examine fractured territories, contested borders, free economic zones, dangers emerging from the sky and the air, atmospheric pollution, anxieties surrounding historical medical practices, and the limits of conspiracy theories. Martynas Jakulis, for instance, explores questions of pollution and sanitation in eighteenth-century Vilnius, analysing concerns about infected and harmful air

that once preoccupied urban inhabitants. This invisible and only vaguely understood substance, believed to emanate from waste, as well as from the bodies of the sick and the dead, inspired fear because it was thought to spread devastating diseases. In her study of the earthbounding practices of the artist Aurelija Maknytė, Audronė Žukauskaitė seeks ways of enduring conditions of insecurity in an era of rapid climate change, when familiar environments are being transformed by unpredictable forces. She proposes understanding the earth not as a territory controlled by humans but as a shared habitat in which diverse living beings and technological hybrids coexist in symbiotic relationships.

Skaidra Trilupaitytė examines (un)safe celestial phenomena through the prism of visions and modern technologies. The theme of the unknowable sky—which throughout history has occupied a place in the cultural imagination at the intersection of faith and rational inquiry—is explored through an analysis of several works of modern and contemporary Lithuanian art. The image of a mushroom cloud rising into the sky has become a recurring motif in cinematic culture. Drawing on Isao Hashimoto's *1945–1998* (2003), Bruce Conner's *Crossroads* (1976), and the eighth episode of the third season of David Lynch's *Twin Peaks, Gotta Light?* (2017), Narius Kairys asks what viewers ultimately seek in such images: the cinematic visualisation of an otherwise unimaginable apocalypse, the aesthetics of brutal beauty, or a form of collective hallucination.

Agnė Narušytė, meanwhile, turns once again to the land as a territory continuously reshaped by geopolitical processes and therefore marked by insecurity. Through an examination of Eglė Vertelkaitė's project *Moose Island* (2023), she reflects on the role of landscape, maps, place names, myths, and photography in preserving identities, memories, and attachments to territories that were violently transformed by Soviet rule. Although these issues may appear to have been resolved after Lithuania regained independence, the transition to a new social and economic order, together with rising crime rates, generated renewed feelings of insecurity. Examining works by Eglė Rakauskaitė, Artūras Valiauga, and Mindaugas Navakas that reflect these experiences, Tautvydas Petrauskas traces a shift

in the concept of home. Whereas in the late Soviet period home functioned as a protected space of creative freedom, shielded from external scrutiny, in the 1990s greater significance was attached to the experience of home as a physical space that is simultaneously private and open to others.

The artistic research projects presented by Ieva Butkutė and Adomas Žudys approach, from different perspectives, the limits of globally extractable resources and the unpredictable interactions between verified information and disinformation, combining artistic imagination with theoretical inquiry. Butkutė employs the image of a chemical waste dump produced by artificial humans and expanding toward the sky, while Žudys investigates conspiracy-laden narratives surrounding contemporary aircraft disasters.

The volume concludes with Skaidra Trilupaitytė's review of *Vizualumo sąsiuviniai. Karas* (*The Notebooks of Visuality: War*; Vilnius: Lapas, 2025), edited by Natalija Arlauskaitė. The publication appears particularly timely. At a moment when images and reports from sites of conflict circulate incessantly through online media and social networks, a substantial printed volume bringing together significant texts by international theorists offers an opportunity to reconsider the very notion of objective information.

Editors: Agnė Narušytė and Skaidra Trilupaitytė